

Birutė JASIŪNAITĖ
Vilniaus universitetas

SPALVA KAIP VELNIAVARDŽIŲ MOTYVUOJANTIS POŽYMIS

§ 1. Šio straipsnio objektas – lietuvių tarmėse ir tautosakos tekstuose vartojami velniavardžiai, motyvaciniais ryšiais susiję su spalvą reiškiančiais būdvardžiais. Literatūroje nurodoma, kad paprastai spalvų pavadinimai kiekvienoje kalboje sudaro tam tikrą sistemą, kuri susideda iš centrinės ir periferinės dalies. Centrinei daliai priklauso vadinamieji spektro spalvų pavadinimai (*raudónas, geltónas, žālias, mėlynas*), kurių skaičius įvairiose kalbose svyruoja nuo 4 iki 7, spektrui nepriklausančių achromatinių spalvų pavadinimai (*júodas, pilkas, bāltas*) ir mišrios spalvos pavadinimas (*rūdas*). Periferinė sistemos dalis kiekvienoje konkrečioje kalboje esti skirtinga, joje atsispindi tautiniai, kultūriniai ypatumai. Periferijai priklauso centro spalvų atspalvių pavadinimai, specialieji ir konkretieji – daiktiniai spalvų pavadinimai. Specialiųjų, kitaip tariant, gyvulio plauko pavadinimų (*bėras, sařtas, dėglas, šėmas*) lietuvių kalboje tikrai nemažai: tuo ji skiriasi nuo daugelio kitų Europos kalbų (Astramskaitė 1991, 25). Kaip matysime toliau, lietuvių velniavardžius gali motyvuoti keletas spektro spalvų pavadinimų (*raudónas, žālias*), pora achromatines spalvas reiškiančių būdvardžių (*júodas, pilkas*) ir vienas kitas riboto leksinio junglumo žodis, kuriais paprastai nusakomas gyvulio plaukas (*raīnas, dūlas, žėbras*).

§ 2. Skirtingą spalvų pavadinimų skaičių įvairiose kalbose įprasta sieti su pasaulio reiškinių kategorizacijos problema: skirtingos kultūros pastebi ir kategorizuoja skirtingus objektyviosios tikrovės aspektus (Gudavičius 2009, 29). Prieš ketvirtą dešimtmečių Berlinui ir Kayui pagal tam tikrą metodiką ištyrus apie šimtą kalbų, paaiškėjo, kad jeigu kalba teturi tiktai du spalvų pavadinimus, tai jie žymi juodą arba tamsią ir baltą arba šviesią spalvas, jeigu tris – tai juodą, baltą ir raudoną, jeigu keturis – tai papildoma spalva būna žalia arba geltona. Toliau seka mėlynos, rudos, purpurinės, rausvos, oranžinės, pilkos spalvos pavadinimai (Uuskūla 2007, 368; Wardhaugas 1994, 43). Pabrėžtina, kad juodos, baltos, raudonos ir žalios spalvos pavadinimai

dažniausiai vartojami ir tekstuose. Pavyzdžiui, rusų kalbos dažnumo žodyno duomenimis, milijono žodžių imtyje būdvardis *черный* buvo pavartotas 473 kartus, *белый* – 471, *красный* – 371, *зеленый* – 216 kartų. Jau seniai pastebėta, kad šių spalvų pavadinimai itin reikšmingi tradicinės etninės kultūros simbolių sistemoms (Žuravlev 2005, 303t.). Nustatyta, kad pagrindinį vaidmenį slavų užkalbėjimuose (ir apskritai tautosakos tekstuose) atlieka trys spalvos: balta, juoda ir raudona (Radenkovič 1989, 126). Vadinas, galima spėti, kad minėtieji spalvų pavadinimai neatsitiktinai susiję ir su išvestiniais mitonimais.

§ 3. Iš karto reikia pasakyti, kad velniavardžių, kuriuos motyvuotų spalvą reiškiantys žodžiai, lietuvių tarmėse ir tautosakoje pasitaiko palyginti nedažnai: jų rasta tik pusketvirtos dešimties – 36. Mitonimų, susijusių su šio populiarus personažo gyvenamąja vieta, esama dvigubai daugiau (plg. Jasiūnaitė 2011, 88). Pagal motyvuojantį požymį – spalvą ar plauką surinktą medžiagą patogu skirstyti į trejetą grupių: 1) mitonimus, kuriems pradžią davė achromatinių spalvų pavadinimai, 2) velniavardžius, kuriuos motyvuoja spektro spalvų pavadinimai, 3) velnio vardus, motyvaciniu ryšiu susijusius su būdvardžiais, paprastai nusakančiais gyvulio plauką.

§ 4. Anot žinomos aukštaičių patarlės, baltų velnių nebuvo ir nebus, o tik juodi KrvP (Ds), todėl suprantama, kad ir enigmatiniai *velnio* eufemizmai paprastai susiję su achromatinėmis spalvomis. Dažniausiai velnio pavadinimus pagal spalvą motyvuoja būdvardis *júodas*. Tokių mitonimų įvairiuose šaltiniuose rasta 17, pvz.: *juodàsis* Lkv (*júodasis* Kv, *júodasai* Ds), *juodžius* rš., *juodžiukas* J, *juodukas* Slk, *juočkiukas* ŠLSP, 172 (Grz), *juodskis* ps., *pajúodėlis* M. Valanč, *juodrāgis* J, Š, Ggr, *juodkėlnis* Užv, *girinis juodis* Šv, *juodàsis pōnas* VV, 414 (Brt), S 1, 263 (Lnkv), *júodas ponáitis* LP1 4, 172 (Brt), *juodaĩ apsirėdęs pōnas* VV, 446 (Maž. Lietuva), *pōnas su júodu kepeliusù* PS, 210, *didelis júodas vóras* VV, 384 (Vlkv), *júodas vokietėlis* LP 2, 265 (Jž), *vókiėtis júoda sermėgà* VV, 460 (Maž. Lietuva).

§ 5. Kaip matyti iš pavyzdžių, „velnio, nelabojo“ reikšme vartojamas su daiktavardėjęs įvardžiutinis būdvardis *juodàsis*. Žemaičių šnektose pasitaiko ir jo senesnis akcentinis variantas *júodasis*, o rytų aukštaičių uteniškių vartojama jiems įprasta forma *júodasai*, kuri pakliuvo į tradicinę dusetiškių keiksmo formulę Kad tave *júodasai* nujotų už tokius darbelius! Ds. Šioje grupėje esama ir keleto velniui palenkti skirtų komplimentinių eufemizmų – mažybinės priesagos *-ukas* vedinių: *juodžiukas*, *juodukas* (: *juodas*), *juočkiukas* (: *juočkis*). Galūninei darybai atstovauja spalvą reiškiančio būdvardžio vediniai

su galūnėmis *-us, -is: juōdžius, juōdis (: juodas)*, priesaginei darybai – *juōdskis (: juodas)* ir *pajuōdėlis (: pajuodęs)*. Čia pasitaikė ir pora įdomių žemaitiškos kilmės sudurtinių žodžių: šiaurės žemaičių kretingiškių *juodrāgis* „tas, kieno ragai juodi; velnias“ ir pietų žemaičių varniškių *juodkėlnis* „tas, kuris vilki juodomis kelnėmis; kipšiukas“. Pastarasis žodis išradingai įtaikytas į frazeologinį junginį, vartojamą negalint rasti čia pat esančio daikto: Prapuolė peilis kaip į ugnį, ar *juodkėlniūks* ir nunešė! Užv.

§ 6. Šioje grupėje pasitaikė vienintelis frazeologinis velniavardis *girinis juōdis* „velnias, kuris laikosi, gyvena girioje“, apie kurį dėl dvejetainės motyvacijos jau rašyta ankstesniame straipsnyje (Jasiūnaitė 2011, 99t.). Likusieji velnio įvardijimai – *juodasis pōnas, didelis juōdas vyras, juōdas vokietėlis, pōnas su juodu kepeliusu* – frazeologiniais junginiais įprasta, tradicine prasme, aišku, nelaikytini. Jie įtraukti į velniavardžių kartoteką dėl nuolatinio kartojimosi pasakojamosios tautosakos tekstuose (pasakose, sakmėse). Įdomu, kad tiesioginiai jų atitikmenys būdingi ir mūsų kaimynų latvių folkloro kalbai. Antai, latvių pasakose greta sudaiktavardėjusio būdvardžio *melnais* GV, 80 „juodasis“ dažnai pasitaiko ir žodžių junginių *melns kungs* GV, 47 „juodas ponas“ ar *liels melns vīrs* GV, 39 „didelis juodas vyras“, kurie pažodžiui sutampa su lietuviškaisiais. Tokius mitinės būtybės įvardijimus bene patogiausia būtų laikyti pusiau laisvaisiais junginiais – kolokacijomis arba „pusiau frazeologizmais“: Nikita Tolstojus (1995, 25) pagrįstai siūlo taip vadinti pastovius, nuolat pasikartojančius tautosakos teksto fragmentus, kurie yra aiškiai klišių pobūdžio.

§ 7. Velniavardžių, kurie motyvaciniu ryšiu susiję su juodos spalvos pavadinimu, pasitaiko ir kaimynų slavų kalbose, plg. rusų *черный, черный шут, черняк* (Čерепанова 1983, 66)¹. Anglų kalbai, priešingai negu mums, būdinga kur kas didesnė frazeologinių junginių, kuriuose minimas šios mitinės būtybės juodumas, įvairovė. Jie paprastai sudaromi pagal tokius modelius: 1) pastovusis velnio epitetas + tikrinis žmogaus vardas², pvz., *the black Sam* (Holder 2003, 31) „juodasis Semas“; 2) pastovusis epitetas + pejoratyvas, pvz., škotų *da black tief* DcS, 119 „juodasis vagišius“, *the black spy* (Holder 2003, 31) „juodasis šnipas“; 3) pastovusis epitetas + aukštą socialinį statusą reiškiantis žodis, pvz., *the black prince* „juodasis princas“, *black gentleman*

¹ Velnio juodumas, murzinumas, nešvarumas pabrėžiamas ir rusiškais mitonimais *немытик, немытый, неумытый* (Berezovič 2007, 475).

² Šio modelio apraiškų galima rasti ir latvių pasakose: jų folklorinis velnias pavadinamas *Melnais Mikėlis* LaP, 139 „Juodasis Mikėlis“.

„juodasis džentelmenas“ (Holder 2003, 30t.); 4) pastovusis epitetas + neutralus žmogaus pavadinimas, pvz., *the black man* „juodasis žmogus“, *the black lad* „juodasis vyrukas“ (Holder 2003, 31)³. Iš pateiktų faktų matyti, kad mitinės būtybės juodumas kaip velniavardžių motyvuojantis požymis – universalus dalykas, bendras daugeliui kalbų ir kultūrų.

§ 8. Pavadinant tokiais mitonimais mūsų folklorinį velnią, atsižvelgiama į kelis jo bruožus: 1) bendrąją išvaizdą, plg. velniavardžius *juodasis, juodžius, juodukas, pajudėlis, juodasis pōnas, didelis juodas vyras, juodas vokiečelis*; 2) tradicinį apdarą, nešioseną, plg. *juodkėlnis, juodaį apsirėdęs pōnas, pōnas su juodu kepliušu, vokiečis juoda sermėgą*; 3) atskirų kūno dalių spalvą, plg. *juodrāgis*. Kad ši mitinė būtybė lietuvių etninėje kultūroje yra juodumo, purvinumo, suodinumo ir pan. etalonas, bene geriausiai matyti iš kalbos stereotipų – tradicinių palyginimų: *Juodas kaip peklinis* Krok; *Nusitepęs kaip nakšis* Slt; *Paišinas kaip velnias* Pln; *Suodinas kaip Liucipierius* Ub. Analogiškus palyginimus vartoja ir latviai, rusai, plg. *Замазаться как черт* „smarkiai išsitempti“ (Berezovič 2007, 474); *Melnis kā velns* LFV, 553 „juodas kaip velnias“. Juodumas itin būdingas bendrajai folklorinio velnio išvaizdai – tiek antropomorfiniam, tiek ir zoomorfiniam jo pavidalui. Šis personažas pasirodo žmonėms kaip juoda žmogysta S 1, 218 (Vb), juodas paukštis S 1, 345 (Jnš), juodas šuo S 1, 346 (Slk), juoda žuvis S 2, 348 (Brt), juodai juodas baisus eržilas LP 2, 114 (Šl), juoda kiaulė VV, 466 (Rg) ir pan.⁴

§ 9. Antrojo pogrupio velniavardžiai motyvaciniai ryšiu susiję su juodu mitinės būtybės apdaru. Akcentuojamos atskiros kostiumo dalys: *kėlnės (juodkėlnis), kepliušas* „skrybėlė“ (*pōnas su juodu kepliušu*), *sermėgą* „ilgas viršutinis naminio milo drabužis“ (*vokiečis juoda sermėgą*). Juoda velnio drabužių, kitų buities daiktų ar gyvūnų spalva – nuolatinis nelabojo atributas, dažnai minimas tautosakos tekstuose, pvz.: [Velnias] buvo juodais apsirėdęs rūbais ir aukštą kepurę užsistatęs VV, 453 (Rg); Juodais rūbais, su juodais žvengiančiais kumeliais, juodom kariatom – kad važiuoja, net tik žemė links-

³ Angliškai *velnias* dar pavadinamas ir frazeologiniu junginiu *old sooty* „senasis suodinas, paišinas padaras“ (Holder 2003, 262).

⁴ Atitinkamai ir slavų tradicinėje kultūroje *velnias* pasiverčia juodu šunimi, katinu (rusai) (Vinogradova 2000, 300), juodu voru (lenkai) (Ten pat, 295) ar netgi juoda su raudonais taškučiais peteliške (serbai) (Ten pat, 238). Slavų tautos ši populiarų personažą dar pažįsta kaip juodą vilką, mešką ar tamsiaveidį svetimtautį – etiopą, juodąjį muriną (черный мурина) SDr 1, 165, plg. mūsų skolinį *mūrinas* Vvr, End, Slt „juodaodis, negras“.

ta! LPĮ 2, 270 (Jž). Plačiau apie velnio ir kitų mitinių būtybių apdarą ir apavą frazeologijoje žr. mano monografijos (Jasiūnaitė 2010) IV skyriuje.

§ 10. Kartais pasitaiko, kad sudurtinius velniavardžius motyvuoja ir atskirų mitologinio personažo kūno dalių spalva. Toks yra Gegrėnuose (Plungės raj.) užrašytas enigmatinis *velnio* eufemizmas *juodrāgis* (prisiminkime dar ir rytų aukštaičių *žaliarāgi* Ds). Raguotumą, kaip sutaria daugelis autorių, europiečių velnias paveldėjo iš žemesniųjų antikinės mitologijos padarų: graikų gamtos dievo Pano, faunų, satyrų, silenų (West 2007, 293; Biedermann 1998, 475; Tokarev 1957, 106). Tautosakos tekstuose velnio ragų spalva, rodos, nėra akcentuojama, veikiau jų didumas ar kumpumas: Ant to tilto stova juodas su kumpais ragais velnias End.

§ 11. Įdomu, kad bemaž visi išvestiniai *juod-* šaknies velniavardžiai, išskyrus nebent *juočkiūkq*, *juōdskį* ir *juodkeļņi*, turi atitikmenų tarp asmenvardžių (Zinkevičius 2008, 561; Butkus 1995, 237t.). Ypač tai pasakytina apie pravardes, kurios *velnio* eufemizmų tyrimams ypač naudingos dėl greta nurodomos motyvacijos. Paprastai ir žmogus, ir mitologinis personažas pavadinamas pagal tuos pačius požymius. Pravardės su šaknimi *juod-* dažniausiai taikomos juodaplaukiams, tamsiaveidžiams arba nuolat murziniems, nešvariems, netvarkingiems žmonėms (Butkus 1995, 38), pvz., *Juoduoju*, *Juodukū*, *Juōdžiūmi* praminama dėl tamsaus gymio ar nešvarumo (Ten pat, 237t.). Tamsus, aukštaūgis vyras netgi nešioja pravardę *Juodāsīs Vėlnias*. Pasitaiko ir motyvacijos skirtumų: moteriškė praminta *Juodragė* todėl, kad retai prausiasi (Ten pat, 239), o mitinė būtybė – dėl juodų ragų. Prisimintina, kad mūsų tradicinėje etninėje kultūroje juodbruvus, aiškiai išsiskiriantis iš kitų žmogus laikomas ne tik negražiu, bet ir saktu, nedoru⁵: Juodekšlė į pat tėvą, tokia negraži Užv; Argi jai patinka toks juodbruvys vyras? Vb; Su itai (su šita) juodulė (pikta boba) ir pats čertas nesubus Vrnv.

§ 12. Aiškiai pasakyti, kodėl velnias juodas, nėra taip paprasta: tai ne tik kalbinė, bet ir kultūrologinė problema. Jos sprendimas gali būti susijęs su žodžio *juodas* reikšme, jos semantine struktūra. Lenkų kalbininkės A. Wierzbickos (1996, 251) nuomone, būdvardžių *juodas* ir *tamsūs* reikšmės glaudžiai susijusios. Universalus juodumo prototipas daugeliui kalbų ir kultūrų yra naktis. S. Juzelėnienė (2002, 34t.), tyrusi būdvardžio *juodas* konota-

⁵ Labai panašiai mano ir rusai: plg. jų patarles С черным в лес не ходи, с рыжим бани не топи!; Черный глаз, карий глаз – минуй нас! (tokios akys galinčios nužiūrėti) (Dal' 1989, 274t.).

cijas, pastebi, kad konotacinė žodžio reikšmė esti neapibrėžta, negalutinė: ji priklauso nuo individo patirties, konkretaus istorinio periodo, kultūros ir visuomenės. Kalbininkė skiria tokias žodžio *juodas* konotacines reikšmes: 1) „susijęs su nelaime, liūdesiu, kančia, neveltimi“; 2) „nežinia, blogis, kas nors pikta, negera“; 3) „susijęs su mirtimi“; 4) „sunkus, kasdieninis“. Į visų šių konotacijų struktūrą įeina itin stiprus neigiamas vertinamasis komponentas.

§ 13. Vadinasi, nėra ko stebėtis, kad juodumo požymis siejamas su neigiamu mitologiniu personažu. Būtina pabrėžti, kad tradicinėje etninėje kultūroje įvairios spalvos ar jų deriniai įgyja simbolinę reikšmę. Juodos spalvos simbolika bene konkrečiausia: ji asocijuojasi su tamsa ir žeme⁶. Daugelio tautų supratimu, kai kurios dievybės ar zoomorfiniai demonai esti juodi. Ši spalva būdinga mitinių būtybių gyvenamajai vietai, burtų priemonėms (Radenkovič 1989, 128t.). Rusų etninėje kultūroje juodumas simbolizuoja piktašias jėgas, susijusias su naktimi, žiema, šiaure, anuo pasauliu (Čerepanova 1983, 66). Vakarų Europoje juoda – neigiama spalva, reiškianti blogį, siejama su siaubą keliančiomis mitinėmis būtybėmis. Chtoninėms dievybėms buvo įprasta aukoti juodus gyvūnus. Vėliau krikščionių velniui irgi aukodavo juodą gaidį arba juodą aviną. Bažnytinėje ikonografijoje velnias dažniau vaizduojamas juodas nei raudonas (Biedermann 1998, 170).

§ 14. Panašiai, matyt, įsivaizduotas ir lietuvių folkloro personažas, nes mitonimai, vartojami kaip *velnio* enigmatiniai eufemizmai, kur kas dažniau motyvaciniu ryšiu būna susiję su juodos, o ne su raudonos spalvos pavadinimu. Įvairiuose šaltiniuose terasta vos penketas pastarųjų pavyzdžių: *raudonàsis* VV, 445 (Rg), *raudonkepùris* VV, 445 (Rg), *raudonjèskis* LP 2, 104 (Rg), *vyrùkas su raudóna kepuráite* OPS, 115, *vokietùkas su raudóna kepuráite* OPS, 226. Tokių velniavardžių pasitaikė Mažojoje Lietuvoje, Ragainės apylinkėse ir J. Basanavičiaus gimtosiose vietose – Bartninkų parapijoje (Vilkaviškio raj.). Jie vartojami išimtinai vakarų aukštaičių pasakojamosios tautosakos tekstuose. Čia reikėtų priminti, kad apskritai raudona ar ruda⁷ spalva kaip išvestinių mitonimų motyvuojantis požymis nėra jokia retenybė, plg. vaikų baidyklų,

⁶ Minėtina, kad juoda spalva nebūtinai turi reikšti liūdnumą, neigiamus dalykus. Štai klasikiniame kinų teatre ji simbolizuoja personažo paprastumą ir tiesmuką charakterį (Sorokin, Markovina 1988, 64t.).

⁷ Šių abiejų spalvų pavadinimai, kaip žinome, lietuvių kalboje yra bendros kilmės. Tos pačios šaknies yra ir arklio plaukui dabar taikomas būvardis *raūdas*, plg. latvių *raūds*, rusų *рудый*, lenkų *rudy*, lotynų *rūfus* (Sabaliauskas 1990, 67).

baubų pavadinimus *raudondañtis* Kt, *raudongeřklis* Pkr, *raudongałvė* Rm, *rudkułnis* Lk (Jasiūnaitė 2001, 180).

§ 15. Tarp šios grupės velniavardžių pasitaikė sudaiktavardėjęs įvardžiuotinis būvdvardis *raudonasis* (plg. tos pačios reikšmės žodžius *juodasis*, *žaliasis*), keletas dūrinių – *raudonkepūris* „kas dėvi raudoną kepurę“, *raudonjėkskis* „kas vilki raudonu švarku, raudonšvarkis“; plg. skolintą šio drabužio pavadinimą *jākas* (vok. *Jacke*) Prk, Krtn ir pora kolokacinių junginių: *vyrūkas su raudóna kepuráite*, *vokietūkas su raudóna kepuráite*, plg. *pōnas su júodu kepeliusū*. Pažymėtina, kad visus *raudon-* šaknies *vėlnio* eufemizmus motyvuoja mitinės būtybės nešiosena, o ypač akcentuojamas galvos apdangalas. Mažosios Lietuvos tautosakoje nelabasis nuolat dabinas skaisčiai raudonai: Pamatė juodu vyrą su raudona skreiste, raudona kepure VV, 445 (Rg); Vaikinėlis <...> visai raudonai apsirėdęs irgi su raudona kepure VV, 445 (Maž. Lietuva).

§ 16. Raudonkepuriai personažai⁸ gerai žinomi visos Europos tradicinėje etninėje kultūroje. Tai dažnai atsispindi ir jų nominacijoje. Antai, lenkų raudonkepuriai nykštukai vadinami *krasnoludki*, *kraśnienta* SDr 2, 649t., šiaurės rusų tautosakoje turtą nešantys maži žmogučiai metonimiškai praminti raudonosiomis kepurėlėmis – красные шапочки (Čегеранова 1983, 49)⁹. Serbų tautosakoje demonams būdingas koks raudonas ženklas. Paprastai tai raudona kepurė, kurią nešioja тинтилин, малик. Vandenyje gyvena velnias (драку) su raudona turkiška feska¹⁰ (Radenkovič 1989, 133). Raudonu galvos apdangalu puikuojausi rusų naminis (домовой), miškinis (леший), velnias (черт) SDr 2, 649t. Raudonas kepures dėvi anglų ir austrų nykštukai AnP, 130, AuP, 88, švedų elfai ŠvP, 137. Galima spėti, kad ir mūsų velnio nešioseną, o kartu ir jo pavadinimus bus paveikusi europiečių demoniškoji „mada“:

§ 17. Žmonės *raudon-* šaknies asmenvardžiais gali būti pavadinami ne tik dėl pomėgio raudonai vilkėti, bet ir dėl kitų išvaizdos ypatybių. Pravar-

⁸ Ši apdaro detalė priskiriama ne tik mitinėms būtybėms. Rusams raudona kepurė – tradicinis kvailio arba vagies atributas, pvz.: Рад, как дурак красной шапке (DaI' 1989, 387); Красная шапка – вор мужик (Ten pat, 88). Plg. dar lietuvių posakį: Durniui kas saldu, tai gardu, kas raudona, tai gražu Ant.

⁹ Panašių semantinių derivatų rasime ir tarp kitų tautų mitonimų, plg. anglų *blue petticoat* – „mėlynosios kelnaitės – elfas“ FTBI, 118.

¹⁰ Feskà (pagal Feso miesto Maroke pavadinimą) – nupjautinio kūgio pavidalo galvos apdangalas (paprastai raudonos spalvos) su kutu, paplitęs kai kuriose Artimųjų Rytų ir Šiaurės Afrikos šalyse TŽŽ, 240. Serbų velnias dėvi turkiškai panašiai kaip mūsųšis kipšas – vokiškai.

dės *Raudonasis*, *Raudonikis*, *Raudonžaňdis* dažnai duodamos dėl raudono, skausmingo veido. Ilgaliežuviams ypač užkliūva neįprasta plaukų ar barzdos spalva. Taip atsiranda *raudon-* arba *rud-* šaknies pravardės *Raudongalvis*, *Raudonbarždis*, *Rūdis*, *Rudnagys*, *Rūdmėškis*, *Rudōkas* (Butkus 1995, 365t.). Ar bereikia priminti, kad toks iš kitų išsiskiriantis asmuo aplinkinių laikomas negražiu ir, žinoma, siejamas su piktosiomis jėgomis? Tokių pavyzdžių apstu tradiciniuose tikėjimuose: Raudonas plaukas pasiutęs LTR (Pp); Raudonplaukis, kairys ir žvairys – tai niekai žmonės: jų ir velnias bijo LTR (Grk); Kas rudas, tai brudas Dkš¹¹.

§ 18. Kaip matome, raudona spalva tradicinės etninės kultūros atstovams kelia neigiamų asociacijų. Būdvardžio *raudónas* neigiamos konotacijos priklauso nuo daugelio veiksnių. A. Wierzbicka (žr. Vežbickaja 1996, 264) teigia, kad raudona spalva gali būti glaudžiai susijusi su konceptu „*kraujas*“. Ji paprastai laikoma šilta, nes daugelio kultūrų atstovams tvirtai asocijuojasi su ugnimi, nors ugnis nebūtinai visų laikoma raudona. S. Juzelėnienė (2002), tyrusi būdvardžio *raudónas* reikšmės plėtotę poetiniame kontekste, priėjo prie išvados, kad šis žodis gali turėti tokių konotacinės reikšmės potencialiųjų semų: 1) „susijęs su aistra, meile, grožiu, sveikata“; 2) „susijęs su krauju, nerimu, grėsme, mirtimi, kova“.

§ 19. Kraujas ir mirtis žmones lydi karo lauke. Viduramžiais manyta, kad raudona spalva simbolizuoja pagonių kraujo troškimą. Senosiose germanų kultūrose su ja siejami karo žygiai. Germanų karo dievai Donaras ir Vodanas, romėnų karo dievas Marsas vilki raudonais apsiaustais. Krikščionybė raudonoje spalvoje išvelgė viską, kas susiję su velniu, būtent todėl šis ir vaizduojamas raudonas, raudonplaukis (Pleij 2010, 120)¹². Krikščionių ikonografijoje raudona spalva dar simbolizuoja kankinystę, Kristaus ir jo mokinių kraują (Biedermann 1998, 352)¹³. Tradicinėje etninėje kultūroje tai ne tik ugnies

¹¹ Plg. dar analogiškas rusų patarles: Рыжий да красный – человек опасный; Избави нас, боже, от лыса, коса, рыжа и кривоноса! (Dal’ 1989, 274). Įdomu, kad ir Airijoje, kur raudonplaukiai – ne retenybė, išdavikas Judas tradiciškai piešiamas raudonais plaukais DcS, 325t.

¹² Ši nelabojo savybė, aišku, atsispindi ir liaudies kultūroje. Štai anglų pasakų velniūktis vadinamas a small little red thing with a long tail „mažutė raudona būtybėlė su ilga uodega“ FTBI, 135. Airiams raudona spalva – dvasių pasaulio ženklas: jų fėjos turi raudonus plaukus, akis, vilki raudonais drabužiais (Michajlova 1994, 126).

¹³ Šiaip jau šios spalvos simbolinė funkcija įvairiose kultūrose skirtinga. Štai kinams ji gali reikšti vasarą, ugnį, Marso planetą, pasaulio šalį pietus (Sorokin, Markovina 1988, 69).

ir kraujo simbolis ar chtoniškiųjų personažų atributas. Būdama ryški, krintanti į akis, raudona spalva itin dažnai atlieka apsauginę (apotropinę) funkciją, išvaiko piktas dvasias¹⁴.

§ 20. Velniui taikomi mitonimai motyvacinio ryšiu gali būti susiję ir su žalios spalvos pavadinimu. Ši spektro spalva palyginti retai esti lietuvių velniavardžių motyvuojuantis požymis. Tarmėse ir tautosakos tekstuose pasitaikė septynetas tokio pobūdžio mitonimų, pvz.: *žaliàsis* Vdk, *žaliùkas* LP 2, 180 (Nm), *žaliarāgis* Ds, *žaliàsis ponáitis* Bs Mt 2, 100 (Nm), *bālos žaliarāgis* Vėl, 34, *žaliàsis vėlnias* Ggr, *ponáitis su žalià sermėgáite* OPS, 196. Tarmėse galima rasti ir kitokios reikšmės mitinių būtybių pavadinimų, kurie darybiškai susiję su būdvardžiu *žālias*: tai vaikų baidyklės *žaliaākis* Pkr (*žalākis* Rt), *žaliūkė* Plik ir žodžio *mirtis* eufemizmas *žaliakėpūris* Krok, Drs.

§ 21. Formos ir darybos požiūriu išvestiniai *žal-* šaknies velniavardžiai labai artimi *juod-* ir *raudon-* šaknies mitonimams. Iš frazeologinių šios grupės pavyzdžių išsiskiria *žaliasis vėlnias*, šiandien vartojamas kaip pejoratyvas nedoram žmogui apkeikti: Eik tu, žemės žalty, *žaliàsis vėlne* tu! Ggr. Šio pejoratyvo egzistavimas rodo, kad būta ir tokios velnių „rūšies“. Kad *žaliàsis* čia nėra vien tik stiprinamasis žodis, matyti iš kitų analogiškų pavyzdžių. Įvardžiuotinis būdvardis iš kito šiaurės žemaičių keiksmo Gyvatė *raudonoji!* Trk man iš pradžių atrodė tik stiprinantis ir taip jau neigiamą *gyvatės* reikšmę, o ne kokią atskirą tų padarų rūšį žymintis žodis. Vėliau paaiškėjo, kad esama tikėjimų apie itin pavojingas raudonas gyvates, kurių kandis žmogui mirtinas¹⁵.

§ 22. Su fantastiniais, tikrovėje neegzistuojančiais dalykais susijusi ir kai kurių šios grupės velniavardžių motyvacija. Štai dūrinio *žaliarāgis* darybinė reikšmė – „tas, kieno ragai žali“. Tokių padarų, kaip žinome, tikrovėje nepasitaiko. Dauguma *žal-* šaknies velniavardžių (*žaliàsis*, *žaliùkas*, *žaliàsis ponaitis*, *ponáitis su žalià sermėgáite*) atsiradę dėl mitinės būtybės pomėgio žaliai vilkėti. Įdomu, kad tautosakos tekstuose taip dėvi ne tik nelabasis, bet ir jo priešininkas Perkūnas: Tas [medinčius] buvo žaliai apsirėdęs, o tai buvo vėlnias LPĮ 1, 117 (Tlž); Pamatęs ateinantį kitą medinčių [Perkūną], apsilvikušį su žalia mandiera, ant galvos su raudona kepuraite LP 1, 67 (Brť).

¹⁴ Paminėkime bent jau įdomią raudonų vaisių, uogų, daržovių paskirtį: pietų slavai burtams vartoja erškėčio uogas, svogūnus, pipirus (Radenkovič 1989, 134t.). Lietuviams ir daugybei kitų tautų gerai žinoma apsauginė šermukšnio funkcija irgi siejama su jo uogų spalva (Agapkina 2010, 249).

¹⁵ Tokios gyvatės slepiasi giliai po žeme, pasirodo retai, yra labai nuodingos: Raudongalvės gyvatės išlenda per septynerius metus tiktai vieną kartą Dkk; Jei raudonoji įkirs, už pusei valandos žmogus mirs Kl.

§ 23. Mitinių būtybių, kurių nominacija būtų susijusi su žalios spalvos pavadinimu, randame ir kituose kraštuose. Pirmiausia čia minėtinas rusų velniavardis *зеленый*, kuris, O. Čerepanovos (1983, 66) nuomone, sietinas su opozicija *žalias – raudonas*: pirmoji spalva tradicinėje etninėje kultūroje asocijuojasi su gyvybe, antroji – su fantastiniu pasauliu. Toks samprotavimas neatrodo itin korektiškas, nes tradiciškai tiek su gyvybe, tiek ir su anuo pasauliu siejamos abi spalvos ar jų deriniai. Prancūzų folklore žinomos Žaliosios moterys (*Dames vertes*), kurios gyvena miškuose: ten dažnai girdėti jų dainos ir šūkavimai (West 2007, 290). Joms artimos anglų Žaliosios ponios (*Green Ladies*) mėnesienos naktimis šoka ir dainuoja po medžiais ant kalvos FTBI, 118.

§ 24. Pravardžių žodyne pateikiami duomenys rodo, kad *žal-* šaknies asmenvardžių ir velniavardžių motyvacija dažniausiai sutampa: tiek žmogus, tiek ir mitinė būtybė pavadinimą gauna dėl žalio apdaro. Plg. kelias įdomesnes pravardes ir jų atsiradimo priežastis: *Žaliaguŗklis* nešiojęs žalią megztinį uždara aukšta apyakkle, *Žaliapaduŗkė* mėgusi dėvėti žalios spalvos sijonus, buvusi netvarkinga, *Žālias Jōnas* nešiojęs žalią švarką ir pan. (Butkus 1995, 455). Pasitaiko ir kitokios motyvacijos pravardinių asmenvardžių: pavyzdžiui, *Žālias Rūblis* nemoka skirti pinigų, o *Žaliasnaŗgliui* nuolat varva nosis (Tenpat, 455).

§ 25. Žalia spalva, kaip žinome, būdingiausia augalijos pasauliui. Daugelyje indoeuropiečių kalbų artimiausi žodžio *žālias* ekvivalentai paprastai būna etimologiškai ar morfologiškai susiję su augmenija, augimą reiškiančiais žodžiais. Antai, lenkų *zielony* etimologiškai sietinas su *ziolo* „augalas“, anglų *green* – su *grow* „augti“. Angliškai kalbantys žmonės, klausiami apie žalią spalvą, paprastai nurodo žolę ar lapus (Vežbickaja 1996, 254). Tos pačios kilmės kaip būdvardis *žālias* yra lietuvių *žolė*, *žėlti*, latvių *zāle* (Sabaliauskas 1990, 132).

§ 26. Žalios spalvos priskyrimas mitiniam, fantastiniam pasauliui gali būti susijęs su sudėtinga būdvardžio *žālias* semantika. Nustatyta, kad žalios spalvos pavadinimai daugelyje kalbų pasižymi aiškiu ambivalentiškumu – sunkiai suderinamomis reikšmių struktūromis. Žalios spalvos prototipas, kaip jau minėta, augmenijos spalva. Opozicinėmis prototipinei šviežios žalumos, bundančios gamtos ir gyvenimo džiaugsmo reikšmei laikytinos šios spalvos asociacijos su puvimu, gedimu, neigiamais emociniais išgyvenimais ar fiziniu nuovargiu. Tókos réikšmės realizuojamos veiksmazodžio *pažaliúoti* semantinėje struktūroje ir gali būti siejamos su opozicija *žmogus – chtoninis pasaulis* (Gudavičius 2007, 40t.).

§ 27. Dar kitaip fantastinių padarų polinkį į žalią spalvą aiškina V. Usačeva (2008, 152t.). Jos nuomone, augalus ir mitologines būtybes suartina mitinio pasaulėvaizdžio jiems priskiriama bendra kilmė, atsiradimo iš žemės motyvas. Žali augalai dygsta iš žemės, vadinasi, yra susiję su chtoniškąja sfera ir paslaptiniais jos gyventojais. Kaip ten bebūtų, žalumas yra universalus, visoje Europoje gerai žinomas mitologinių būtybių požymis: žalios jų kūno dalys (akys, plaukai, oda), jiems priklausantys daiktai (drabužiai, indai), kartais netgi gyvūnai, jų gyvenamoji vieta¹⁶. Dažnai šiems objektams būdingas žalios ir raudonos spalvos derinys¹⁷. Mūsų kipšas dėvi raudoną kepurę ir žalią sermėgą ne todėl, kad turi prastą skonį ar nori atrodyti originalus: veikiau jis bando neišsiskirti iš kitų.

§ 28. Originalumas, tautinė specifika greičiau būdingi velniavardžiams, kurie darybiškai susiję su gyvulio plauko ar mišrios spalvos pavadinimais. Tarmėse ir tautosakos tekstuose rasta septynetas tokių *vėlnio* eufemizmų, pvz.: *rainàsis* Lkv, *rainỹs* Vėl, 38 (LTR), *rainàsis vėlnias* K 1, 269, *raināpilkis* Šts, *margàsis vėlnias* KlvK 98, *dūlius* TDr 4, 164 (Br), *žebriūkas* Rk. Po porą mitonimų užrašyta Žemaitijoje ir Mažojoje Lietuvoje, po vieną – vakarų ir rytų aukštaičių plote – Bartninkų ir Rokiškio apylinkėse. Kaimynų kraštuose tokių vėlnio pavadinimų, rodos, nepasitaikė, išskyrus nebent baltarusių *сивый чорт* „širmas vėlnias“ (Radenkovič 1989, 140).

§ 29. Šios grupės velniavardžiai pasidaryti iš būdvardžių, kurie paprastai taikomi įvairaus margumo (dryžuotiesiems, lopiniuotiems) ar pilkšvo plauko gyvuliams: *raĩnas* „ruožuotai margas, dryžas“, *márgas* „su ne vienos spalvos dėmėmis“, *dūlas* „pilkas, palvas, palšas“, *žėbras* „su margu, smulkiais lopiniukais snukiu; murzinas, nesiprausęs“. Tarp tokių mitonimų pasitaikė du sudaiktavardėję įvardžiuotiniai būdvardžiai (*rainàsis*, *margàsis*), keletas galū-

¹⁶ Škotų fėjos gyvena žaliose kalvose, visada vilki žaliai. Ten, kur jos naktimis šoka, žolėje lieka žali ratilai, vadinami *fairy-rings* „fėjų ratilais“ DcS, 146. Vokiečių kultūros žmonės kaip ir lietuviai vėlnią įsivaizduoja žaliojo medžioklio pavidalu AuP, 246. Žalios akys, plaukai, drabužiai būdingi slavų undinei, miškiniui, vandėniui SDr 2, 306.

¹⁷ Su tokiu deriniu susijusios ir originalios kitų kultūrų metaforos. Pvz., persų posakis, angliškai verčiamas *The red tongue gives the green head away* „Raudonas liežuvis nuritina žalią galvą“ reiškia padėti be išėities, į kurią pakliūvama per neatsargias kalbas. Metafora motyvuota tautosakos siužeto. Šilko pirklys nunešęs karaliui puikų uždangalą. Paklaustas, kam šis tinka, neatsargiai leptelėjęs, kad tai patiesalas karaliaus karstui papuošti. Už tai karalius liepęs nukirsti šilko pirkliui galvą (Ghahel, Rasekh 2011, 203t.).

ninės (*rainys, dūlius*) ar priesaginės (*žebriukas*) darybos pavyzdžių ir vienintelis, tačiau retas ir įdomus dūrinys *raināpilkis* „rainai pilkas“. Pastarasis žodis aptartinas su šios grupės pavyzdžiais, nors jo antrąjį dėmenį ir motyvuoja achromatinės spalvos pavadinimas *pilkas*. LKŽ tėra tik du *rain-* šaknies dūriniai, kurių abu sandai darybiškai susiję su spalvų pavadinimais: *raināpilkis* Šts ir *rainmařgis* J.

§ 30. Sunku pasakyti, kodėl tam tikros dalies velniavardžių motyvacija susijusi su gyvulio plauką reiškiančiais žodžiais. Paprasčiausia ši reiškinį aiškinti tuo, kad velnias dažnai pasirodo žmonėms zoomorfiniu katino, arklio ar jaučio pavidalu. Tautosakos tekstuose minimas ir tokio nelabo gyvulio plaukas. Dažniausiai šie padarai, aišku, juodi ar rudi, tačiau pasitaiko ir kitokių: čėkis (keršas, margas) arklys VV, 455 (Tlž), šimelis (širmas – baltas su pasitaikančiais tamsiais plaukais arklys) VV, 455 (Tlž), širvas (širmas) arklys VV, 458 (Maž. Lietuva), rainas katinas VV, 426, margas bulius VV, 462 (Maž. Lietuva). Pastovus velnio – margo, raino gyvulio vaizdinys ilgainiui galėjo paveikti ir velniavardžių motyvaciją.

§ 31. L. Nevskaja (1984, 130t.), tyrusi tautosakos tekstų pastoviojo epitetu *margas* semantinius ryšius, domėjosi šio būdvardžio leksiniu junglumu. Ji pastebėjo, kad šią savybę dažnai turi chtoniškieji gyvūnai (žuvis, gyvatė) arba paukščiai – dangaus ir požemio sferų tarpininkai. Latviai margumą priskiria kliedesiams, naktiniams regėjimams, kurie mirga, rodosi akyse: naktis ar *raibu raibiem murgiem* „naktis su margų margiausiais kliedesiais“ (Ten pat, 133). Pridursime, kad lietuviai margas ar netgi dryžuotas įsivaizduoja ir šmėklas, vaiduoklius: Teip visos baltos, margos, juodos, raudonos ir dryžuotos vaidylos, kokios tiktai buvo ant vokiečkapių, išnyko VV, 342 (Kn). Vadinasi, gali būti, kad margumas velniui priskiriamas todėl, kad šis yra besivaidenanti, nežemiška esybė. L. Nevskaja (Ten pat, 135) dar atkreipė dėmesį ir į lietuvių *margas*, latvių *margs* etimologinį ryšį su rusų моргать „mirkčioti“, мрак, морок „rūkas tamsa; aklumas“.

§ 32. *Marg-* arba *rain-* šaknies asmenvardžių motyvacija velniavardžių tyrėjui menkai tegali padėti, nes žmogus ir mitinė būtybė pavadinami pagal skirtingus požymius. Pravardės su šaknimi *marg-* žmogui paprastai duodamos dėl raupuoto, dėmėto, strazdanoto veido, nevienodai, sruogomis žilstančių plaukų (Butkus 1995, 300). Kitas dalykas – būdvardžio *margas* konotacijos, kuriose išryškėja neigiamas vertinamasis komponentas. Margas, keršas gyvulio plaukas žmogui asocijuojasi su netikrumu, blogomis permainomis, neaiškia ateitimi¹. Tai ypač gerai matyti iš frazeologijos – perkeltinės reikšmės

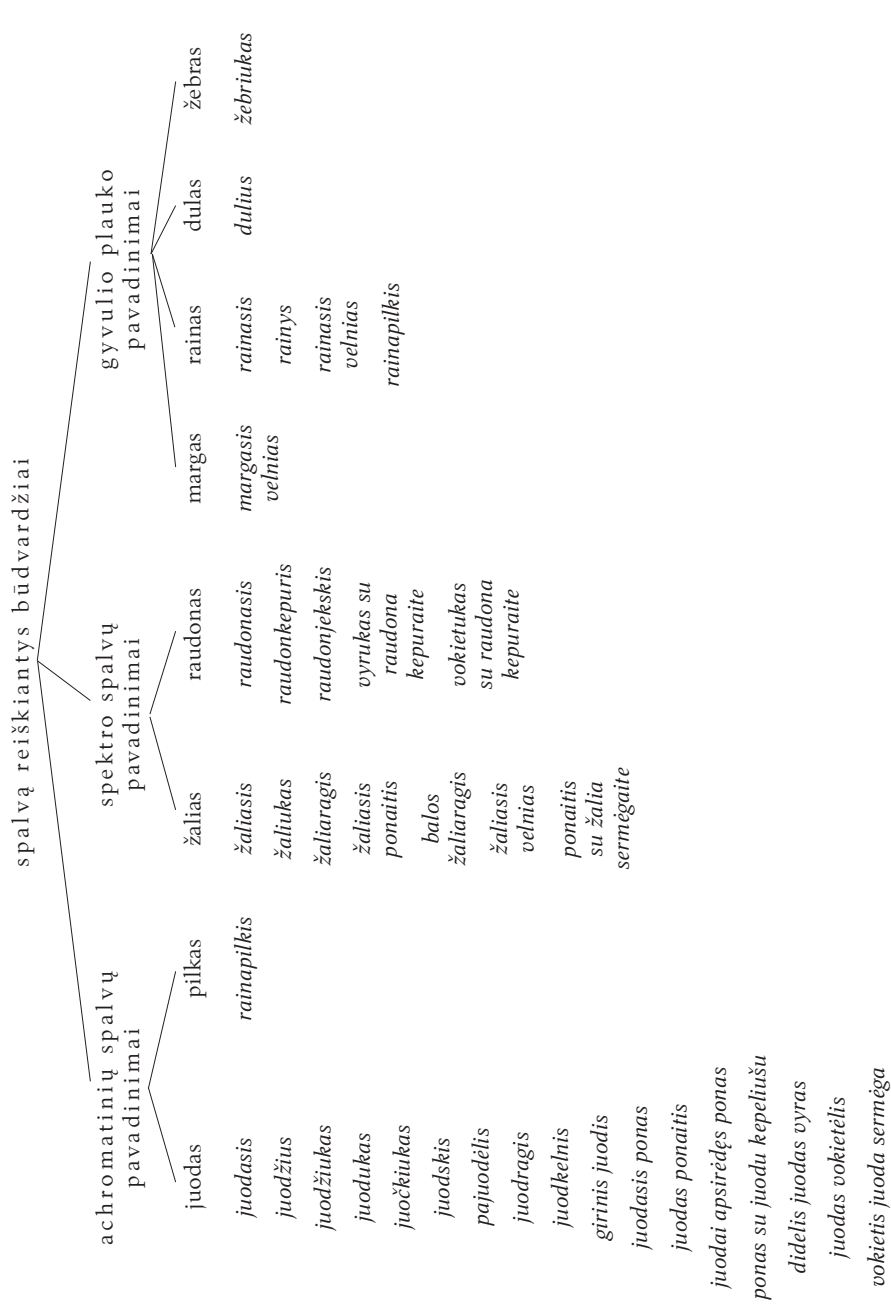
posakių: Viskas dar tebèr *ant keršo žirgo* End „nežinoma, neaišku“; Pono ma-
lonè *keršais arkliais jodinėja* TŽ 5, 609 „yra nepatikima, permaininga“: Pats
būdvardis *márgas* gali turėti perkeltinę reikšmę „menkas, prastas“: *Margas* jo
tę gyvenimas Lp „prastas, sunkus“; Dar protas *margas* Krš „menkas, nesu-
brendęs“.

§ 33. Tókios konotacijos sąlygoja ir neigiamas simbolines ne vienos spal-
vos objektų reikšmes, būdingas tradicinei etninei kultūrai. Senuosiuose lietu-
vių tikėjimuose itin blogai atsiliepiama apie margą arklį: Jeigu kas per kiemą
marga kumele perjos, to kiemo mergaitės pasiliks neištekėję Juod Kn, 380
(Šiaurės Lietuva). Iš čia kilę ir tradiciniai palyginimai: *Bèda kaip mergai margu*
arkliu parvažiauvus KrvP; *Bèda kaip mergai margą arklį pamačius* KrvP. Rainos
akys laikomos pavojingomis, galinčiomis nužiūrėti: Rainos akys apgaulingos
LTR (Šil)¹⁸. Toks etninės kultūros atstovų požiūris koreliuoja su viduramžių
Europoje paplitusiomis nuostatomis. Tais laikais visa, kas dèmèta, dryžuota
ar taškuota, reiškè kùrinijos išsigimimą. Manyta, kad tokie dalykai susiję su
smerktinu žmogaus veržimusi kurti, keltis į puikybę, konkuruoti su Dievu.
Bausmè už velniškus menus – odos ligos. Prakeiktais laikyti ir gumbuoti, vo-
timis nusėti gyviai – rupūžės, drakonai. Į nelabojo draugiją pakliuvo ir dèmèti
ar dryžuoti padarai – hienos, tigras, leopardai (Pleij 2010, 109). Vadinasi,
kaip ir ankstesniais atvejais velniavardžių motyvaciją galèjo paveikti visam
krikščioniškosios kultūros plotui būdingi reiškiniai.

§ 34. Atskirai minėtinas velniavardis *dùlius*, kuris darybiškai susijęs su
būdvardžiu *dùlas*, nusakančiu palvą, pašą, pilkšvo plauko gyvulį. Kaip mato-
me, *dulà* gali būti ir mitinė būtybė. Pabrèžtina, kad esama ir kitų tos pačios
šaknies mitonimų, kuriais pavadinami vaiduokliai, šmèklos: *dùlia* Vb, *dùlis*
Sml „miglos pavidalo šmèkla“; *dùlè* Tršk „vaiduoklis“. Esama tikėjimų, kad
tokia rūką primenanti, pilkšva šmèkla išeinanti iš neseniai palaidoto numi-
rèlio kapo: Par kelias dienas po smerčio iš numirèlio kapo išeina tokia *dùlia*
Vb. Minètieji žodžiai yra tos pačios šaknies su *dùlis* Sml, Pš „rūkas, migla“;
dùliava Slnt „migla su smulkiu lietumi“; *dùliuoti* Ds, Èr, Kp „neaiškiai maty-
tis, dunkstoti, šmèžuoti“. Velniavardis *dùlius* nusako šį mitologinį personažą
kaip pilkšvą, neaiškiai lyg pro rūką regimą esybę. Įdomu, kad esama ir as-
menvardžių su šaknimi *dul-*: *Dulà*, *Dùlius*, *Dulỹs*, *Duláitis* (Zinkevičius
2008, 561). Informacijos apie pilką velnią lietuvių tautosakos tekstuose rasti

¹⁸ Rusams margumas primena suktumą: Рысь пестра сверху, а человек лукав
изнутри (Dal' 1989, 269).

Velnio pavadinimų pagal spalvą ar plauką motyvacija

nepavyko. Baltarusių užkalbėjimuose pilkšva spalva būdinga chtoniškiesiems personažams сивый дзед, сивый чорт (Radenkovič 1989, 140)¹⁹.

§ 35. Baigiant šį tyrimą, galima pasakyti, kad „spalvotųjų“ velnio pavadinimų motyvacija priklauso nuo keleto veiksnių: 1) nuo personažo stereotipinio vaizdavimo tautosakos tekstuose (kūno sandaros, nešiosenos); 2) nuo žmogaus nusakymo spalvas reiškiančių būdvardžių vediniais, pavyzdžiui, pravaradiniais asmenvardžiais; 3) nuo minėtųjų būdvardžių semantinės struktūros, jiems būdingų neigiamų konotacijų; 4) nuo simboliųjų reikšmių, kurių spalvos įgyja tradicinėje etninėje kultūroje: ši simbolika gali būti sąlygojama visai krikščioniškajai Europai būdingų vaizdinių. Velniavardžių pasiskirstymas pagal motyvuojančias realijas matyti iš pridėdamos schemas. Schema rodo, kad mūsų tarmėms ir tautosakos tekstams būdingiausi enigmatiniai velnio eufemizmai, kuriuos motyvuoja achromatinės juodos spalvos pavadinimas. Kitokių šios mitinės būtybės įvardijimų, darybiškai susijusių su spektro spalvas ar gyvulio plauką reiškiančiais žodžiais, pasitaiko rečiau, jie paplitę nedidelėje teritorijoje, todėl ir laikytini periferiniais.

ЦВЕТ КАК МОТИВИРУЮЩИЙ ПРИЗНАК НАЗВАНИЙ ЧЕРТА

Резюме

При помощи этнолингвистического анализа установлено, что мотивация эвфемистических названий черта по цвету или масти, употребляемых в литовских диалектах и фольклоре, зависит от следующих факторов: 1) стереотипного изображения мифического существа в фольклорных текстах; 2) языковых средств характеристики человека, производных от прилагательных со значением цвета; 3) семантической структуры таких цветообозначений; 4) роли цвета в символике традиционной этнической культуры. Эвфемизмы черта чаще всего производятся от названия ахроматического цвета *júodas* «черный». К другим мотивирующим цветообозначениям относятся некоторые названия цветов спектра (*raudónas* «красный», *žalias* «зеленый») и масти животных (*márgas* «пегий», *raĩnas* «полосатый, пестрый», *dùlas* «светло-серый», *žėbras* «имеющий морду с мелкими темными пятнами»).

¹⁹ Marginti, išrašyti daiktai, rusų supratimu, džiugina kvailius: Что пестро, то дураку и красно (Dal' 1989, 387); Носится как дурень с писаную торбой (Ten pat, 122). Kognityvinę idiomos kaip с писаной торбой носится interpretaciją žr. Kovšova 1999.

LITERATŪRA

- Agarkina 2010 – Татьяна Алексеевна Агапкина, Символика деревьев в традиционной культуре славян: рябина, in *Acta Linguistica Petropolitana. Труды Института лингвистических исследований РАН* 6(1), Санкт-Петербург: Наука, 238–253.
- AnP – *Stebuklingas ragas. Anglų pasakos*, Vilnius: Vyturys, 1987.
- Astramskaitė Gražina 1991, Gyvulių plauko pavadinimai lietuvių ir vokiečių kalbose, *Kalbotyra* 42(3), 25–33.
- AuP – *Septynios stirnos. Austrų pasakos*, Vilnius: Vyturys, 1988.
- Berezovič 2007 – Елена Львовна Березович, *Язык и традиционная культура*, Москва: Индрик.
- Biedermann Hans 1998, *Naujasis simbolių žodynas*, Vilnius: Mintis.
- Butkus Alvydas 1995, *Lietuvių pravardės*, Kaunas: Aesti.
- Čerепанова 1983 – Ольга Александровна Черепанова, *Мифологическая лексика русского Севера*, Ленинград: Наука.
- Dal’ 1989 – Владимир Иванович Даль, *Пословицы русского народа* 1–2, Москва: Художественная литература.
- DcS – Iona Opie, Moira Tatem (eds.), *Dictionary of superstitions*, Oxford: Oxford University Press, 1990.
- FTBI – James Riordan (ed.), *Folk-tales of the British Isles*, Moscow: Raduga, 1987.
- Ghafel Banafsheh, Rasekh Abbass Eslami 2011, Color terms in Persian and English metaphoric expressions: Al-Hasnawi’s cognitive schemes in focus, *Cross-Cultural Communication* 7(3), 198–210.
- Gudavičius Aloyzas 2007, Žalia spalva lietuvių kalboje, *Filologija* 12, 35–43.
- Gudavičius Aloyzas 2009, *Etnolingvistika (Tauta kalboje)*, Šiauliai: ŠU leidykla.
- GV – *Ganuzēns un velns. Latviešu tautas pasaku izlase*, Rīga: Zinātne, 1989.
- Holder R. W. 2003, *How not to say what you mean. Oxford dictionary of euphemisms*, Oxford: Oxford University Press.
- Jasiūnaitė Birutė 2001, Iš lietuvių mitologinės leksikos: *baūbas* bei jo padermė, *Baltistica* 35(2), 171–191.
- Jasiūnaitė Birutė 2010, *Šventieji ir nelabieji frazeologijoje ir liaudies kultūroje*, Vilnius: VU leidykla.
- Jasiūnaitė Birutė 2011, Velnio pavadinimai pagal gyvenamąją vietą lietuvių tarmėse ir tautosakoje, *Baltistica* 46(1), 87–106.
- Juzelėnienė Saulė 2002, Būdvardžio *juodas* konotacijos, *Kalbotyra* 51(1), 33–39.
- Juzelėnienė Saulė 2002a, Būdvardžio *raudonas* semantinė sklaida, *Respectus philologicus* 2(7), 52–58.
- Kovšova 1999 – Мария Львовна Ковшова, Как с писаной торбой носиться: принципы когнитивно-культурологического исследования идиом, in Вероника Николаевна Телия (ред.), *Фразеология в контексте культуры*, Москва: Языки русской культуры, 164–173.

- LaP – *Latvių pasakos*, Vilnius: Vaga, 1966.
- LFV – Alise Laua, Aija Ezeriņa, Silvija Veinberga, *Latviešu frazeoloģijas vārdnīca* 1–2, Rīga: Avots, 1996.
- LP – Jonas Basanavičius (red.), *Lietuviškos pasakos* 1–2, Vilnius: LLTI, 2001–2003.
- LPĮ – Jonas Basanavičius (red.), *Lietuviškos pasakos įvairios* 1–4, Vilnius: Vaga, 1993–1998.
- Michajlova 1994 – Татьяна Андреевна Михайлова, «Красный» в ирландском языке: понятие и способы его выражения, *Вопросы языкознания* 6, 118–128.
- Nevskaja 1984 – Лидия Георгиевна Невская, Лит. *margas* (семантические связи постоянного эпитета), in Э. И. Зеленина, Валерия Васильевна Усачева, Татьяна Владимировна Цивьян (ред.), *Славянское и балканское языкознание. Язык в этнокультурном аспекте*, Москва: Наука, 130–136.
- OPS – Jonas Basanavičius (red.), *Ožkabalių pasakos ir sakmės*, Vilnius: LLTI, 2001.
- Pleij Herman 2010, *Karminas, purpuras ir mėlis. Apie spalvas viduramžiais ir vėliau*, Vilnius: Aidai.
- PS – Danutė Krištopaitė (red.), *Nuo Punksko iki Seinų*, Punkskas: Aušra, 1997.
- Radenkovič 1989 – Любинко Раденкович, Символика цвета в славянских заговорах, in *Славянский и балканский фольклор*, Москва: Наука, 122–148.
- Sabalaiuskas Algirdas 1990, *Lietuvių kalbos leksika*, Vilnius: Mokslas.
- SDr – Никита Ильич Толстой (ред.), *Славянские древности* 1–3, Москва: Международные отношения, 1995–2004.
- Sorokin, Markovina 1988 – Юрий Александрович Сорокин, Ирина Юрьевна Марковина, Типы китайской символической культуры, in *Этнопсихоллингвистика*, Москва: Наука, 64–71.
- ŠLSP – Matas Slančiauskas (red.), *Šiaurės Lietuvos sakmės ir pasakos*, Vilnius: Vaga, 1985.
- ŠvP – *Piemenukas ir elfų karalius. Švedų pasakos*, Vilnius: Vyturys, 1988.
- Tokarev 1957 – Сергей Александрович Токарев, *Религиозные верования восточнославянских народов XIX – начала XX в.*, Москва, Ленинград: Наука.
- Tolstoj 1995 – Никита Ильич Толстой, Язык и культура, in *Язык и народная культура. Очерки по славянской мифологии и этнолингвистике*, Москва: Индрик, 15–26.
- TŽŽ – F. Petrovas (red.), *Tarptautinių žodžių žodynas*, Vilnius: Mintis, 1969.
- Usacheva 2008 – Валерия Васильевна Усачева, *Магия слова и действия в народной культуре славян*, Москва: Институт славяноведения РАН.
- Uusküla Mari 2007, The basic colour terms of Finnish, *SKY Journal of Linguistics* 20, 367–397.
- Vežbickaja 1996 – Анна Вежбицкая, Обозначения цвета и универсалии зрительного восприятия, in *Язык, культура, познание*, Москва: Русские словари, 231–290.
- Vėl – Norbertas Vėlius, *Chtoniškasis lietuvių mitologijos pasaulis*, Vilnius: Vaga, 1987.

Vinogradova 2000 – Людмила Николаевна Виноградова, *Народная демонология и мифо-ритуальная традиция славян*, Москва: Индрик.

VV – Jonas Basanavičius (red.), *Iš gyvenimo vėlių bei velnių*, Vilnius: LLTI, 1998.

Wardhaugas Ronaldas 1994, Ar gali kalba mus valdyti?, in Laima Grumadienė, Rūta Marcinkevičienė (red.), *Sociolingvistika ir kalbos kultūra*, Vilnius: Gimtoji kalba, 41–46.

West Martin Litchfield 2007, *Indo-European poetry and myth*, Oxford: Oxford University Press.

Zinkevičius Zigmās 2008, *Lietuvių asmenvardžiai*, Vilnius: LKI.

Žuravlev 2005 – Анатолий Фёдорович Журавлев, *Язык и миф*, Москва: Индрик.

Birutė JASIŪNAITĖ

Baltistikos katedra

Vilniaus universitetas

Universiteto g. 5

LT-01513 Vilnius

Lithuania

[*birute.jasiunaite@flf.vu.lt*]